

# Mannen med hull i hodet

For 30 år siden ble det funnet flere hundre middelalderskjeletter under utgravningene for det nye folkebiblioteket i Trondheim. Hvert av disse skjelettene inneholder spesifikk informasjon om det livet disse individene levde for mange hundre år siden. Dette er livshistorier jeg liker å pusle sammen fordi de gir mye informasjon om samfunnet de levde i; uten enkeltindividene har vi ikke noe samfunn og det er ved å bli kjent med enkeltpersonene man kan få et lettere forståelig forhold til det middelaldersamfunnet som er en direkte forutsetning for dagens samfunn.

Jeg har lyst til å fortelle om ett av disse skjelettene fra Folkebibliotekstomten. Personen det er snakk om er en mann som var rundt 170cm høy da han gikk rundt i Trondheims gater på 1200-tallet (Figur 1).

Oksygenisotopanalyser av tannemaljen til denne mannen viser at han mest sannsynlig ikke var født i Trondheim, men at han heller vokste opp på landsbygden. Det er ikke mulig å fastslå nøyaktig hvor han vokste opp, men det mest nærliggende er å tenke at han kom fra et sted innenfor et område nord eller øst for Trondheim som strekker seg fra sørlige deler av Nordland og sørøstover til Jämtland. Det vi vet, er at han kom til Trondheim etter han var voksen, tidligst i løpet av tenårene.

Han døde da han var i begynnelsen av 30-årene, men jeg vil ta dere med tilbake til noen måneder før han gikk bort. Prøv å tenk dere et rom opplyst av det lille dagslyset som slipper inn gjennom noen glugger i veggene eller kanskje det siver litt lys inn gjennom døråpningen. I tillegg finnes det noen oljelamper som lyser opp et avlangt bord midt i rommet. På bordet ligger mannen på magen mens et kirurgisk inngrep blir utført på høyre side av bakhodet hans. Dette kan godt ha foregått i mannens hjem da medisinske institusjoner hvor man kunne utføre kirurgi ikke var på plass før mange hundre år senere. Anestesi var også fjernt fra 1200-tallets Trondheim, så det var nok flere personer til stede for å holde pasienten rolig og på plass under operasjonen. I tillegg hadde sikkert noen ansvaret for å ha nok varmt vann og kluter tilgjengelig, eller noe annet middel for å rengjøre såret under og etter operasjonen.

Operasjonen som ble utført var en såkalt trepanering (Figur 2). En trepanering er et inngrep hvor en bit av kraniet blir fjernet i den tro at det skal ha en helbredende funksjon. Den vanligste bruken av trepanering var ved hodeskader, enten for å drenere blod fra kraniet eller for å fjerne løse beinbiter. Dette er beskrevet av en av fortidens mest respekterte medisinerere, Galen fra Pergamum (2. århundre



*Figur 1. Ansiktsrekonstruksjon av mannen som ble trepanert. Det er slik vi tror at han så ut da han var i begynnelsen av trettiårene. Laget av FaceLab, Liverpool John Moores University.*

etter Kristus) og også i de Hippokratiske tekstene. Av andre grunner for trepanering kan man inkludere diffuse hodeplager, mentale lidelser hvor man ville slippe «galskapen» ut gjennom hullet i skallen, og sykdommer som for eksempel epilepsi. Det er umulig å si hvorfor akkurat denne mannen ble trepanert, men hodeskade kan nok utelukkes da det ikke er noe tegn til skader på kraniet.

Selve inngrepet krever stor presisjon. Først må huden over skallen skjæres åpen og holdes til siden under operasjonen. Deretter vil det ha vært brukt et trepaneringsbor for å kutte ut beinbiten fra kraniet, med kunnskap og presisjon god nok til å unngå å gjøre skade på hjernebinnen eller kutte



Figur 2.. Hodeskallen til mannen som viser trepaneringshullet på høyre side av bakhodet.  
Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

blodårer og forårsake store blødninger. Uten effektiv bedøvelse vil dette ha vært en smertefull opplevelse og pasienten måtte ha blitt holdt i ro med makt. Ukontrollerte bevegelser ville kunne være livsfarlig for pasienten. Denne mannen levde en god stund etter operasjonen (Figur 3), heller måneder enn uker. For å unngå livstruende infeksjoner etter operasjonen måtte også såret ha blitt stelt og fått jevnlig pleie i ukene som fulgte.

Det som gjør denne operasjonen spesielt interessant er hva den kan si om kompetansen som fantes i en middelalderby i utkanten av Europa på 1200-tallet. For å utføre et slikt inngrep kreves det kirurgisk utstyr og en ekspertise til å benytte seg av det. Hvem var denne personen? Hvor hadde han fått sin kunnskap om anatomi og kirurgi fra? Dette er selvfølgelig vanskelige spørsmål å svare på, men det er rimelig å anta at det ikke var i Trondheim eller i Norge. Var dette en person

som hadde reist ut og fått opplæring i medisinske miljøer i Sentral-Europa, eller universitetsmiljøer i Italia, Frankrike eller Spania? Var det en person fra utlandet som hadde tatt med sin ekspertise til Trondheim? Dette er nok umulig å svare på, men vi snakker her om et inngrep som stod utenfor den vanlige bartskjærers ekspertise, så jeg tenker at dette er nok et eksempel på aktiv kontakt mellom norske byer og det store utland.

Grunnen til at jeg tror at dette viser kontakt med omverdenen og ikke lokal ekspertise er sjeldenheten til slike inngrep i Norge og Skandinavia på den tiden. Et litteratursøk etter rapporterte fullførte trepaneringer i middelalderen hvor pasienten har overlevd, har kun klart å oppdrive seks tilfeller. Tatt i betraktning de tusenvis av middelalderskjeletter som er gravd frem er dette antallet svært lavt, noe som tyder på at dette var en ytterst sjelden prosedyre på disse kanter. Trepanering var ikke en hverdagslig hendelse i resten av Europa heller, men det var nok mer vanlig.



Figur 3. Nærbilde av trepaneringshullet. De avrundede hullkantene og det nye beinet som dekker store deler av hullet viser at mannen levde relativt lenge etter operasjonen. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet.

Jo mer jeg prøver å nærme meg personene og befolkningen som levde i norske middelalderbyer, dess mer opplever jeg et avansert og komplekst samfunn med variert ekspertise og mangfoldig befolkning. De enorme forskjellene mellom middelaldersamfunnet og dagens samfunn viskes bort, og tilbake står et samfunn med åpenbare paralleller til nåtiden.